

1988

**K.K.T.C.
YAKIN DOĞU ÜNİVERSİTESİ
FEN EDEBİYAT FAKÜLTESİ
TÜRK DİLİ ve EDEBİYATI BÖLÜMÜ**

DİYARBAKIR'IN TARİHİ ve EFSANELERİ

**1999-2000 YILI
MEZUNİYET ÇALIŞMASI**

MEZUNİYET ÇALIŞMASININ DANIŞMANI: DOÇ. DR. BÜLENT YORULMAZ

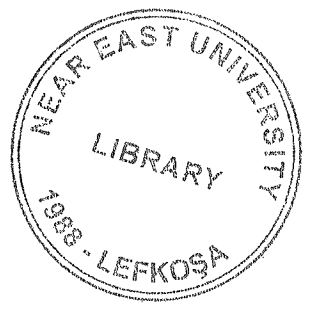
ZELÂL YILDIZ

Sınıf: 4 D

No: 960844

**Haziran 2000
Lefkoşa / KIBRIS**

DİYARBAKIR'IN TARİHİ ve EFSANELERİ

MEZUNİYET ÇALIŞMASININ DANIŞMANI

DOÇ. DR. BÜLENT YORULMAZ

HAZIRLAYAN: ZELÂL YILDIZ

SINIF / NO: 4 D / 960844

HAZİRAN 2000

LEFKOŞA / KIBRIS

İÇİNDEKİLER

1- ÖNSÖZ	II
2- GİRİŞ	III
3- DİYARBAKIR'IN TARİHİ VE TARİHÎ YAPILARI	1
a- Diyarbakır'ın Tarihine Genel Bir Bakış	1
b- Osmanlı Öncesi	2
c- Osmanlı Hakimiyeti	4
ç- Cumhuriyet Dönemi	6
d- Mimarî Özellikleri	7
e- Mimarî Yapıları	8
4- DİYARBAKIR'IN EFSANELERİ	13
a- Efsane Nedir? Efsane Hakkında Genel Bilgi	13
b- Efsanelerin Diğer Halk Anlatımlarıyla Olan İlişkileri	15
c- Dinî Efsaneler	16
ç- Olağanüstü Efsaneler	19
d- Hayvanlar Üzerine Efsaneler	21
e- Tarihî Efsaneler	22
f- Tabiatla İlgili Efsaneler	24
g- Aşk Üzerine Efsaneler	25
5- DİYARBAKIR İLE İLGİLİ RESİMLER	27
6- KAYNAKÇA	32

ÖNSÖZ

Bu mezuniyet çalışması Yakın Doğu Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yeni Türk Dersi kapsamı içerisinde hazırlanmıştır.

Çalışmamda Diyarbakır'ın tarihi ve Diyarbakır ile sınırları içinde yer alan efsanelerin derlemesini yapmaya çalıştım. Bunu yaparken de pek çok şeyi baştan hatırladım ve yeni şeyler öğrendim.

Derlemeyi hazırlarken gerekli konularda beni yönlendiren, teşvik eden, hiçbir yardımını benden esirgemeyen danışmanım, değerli hocam ve bölümümüzün başkanı olan DOÇ. DR. BÜLENT YORULMAZ'a verdiği destekten dolayı müteşekkirim.

ZELÂL YILDIZ

GİRİŞ

Bir bölgenin veya şehrin fizikî, idarî, tarihî durumu incelenirken, o bölge veya şehrin bağlı olduğu ülkenin içerisinde bulunduğu idarî ve sosyo-ekonomik şartlardan ayrı ayrı ele alıp incelemek mümkün değildir.

Efsane metinlerine yer veren pek çok dergi ve kitaba rastlamakla birlikte, efsaneleri inceleme konusunda fazla, sistematik bir çalışmanın olmadığı görülür. Bu alanda Türk Halk Bilimcileri olan “PROF. DR. PERTEV NAILİ BORATAV ve ŞÜKRÜ ELÇİN”in yaptığı çalışmalar önemlidir.

Bu çalışmayı hazırlarken pek çok kaynaktan yararlandım. Özellikle “MUHSİNE HELİMOĞLU YAVUZ”un “Diyarbakır Efsaneleri” adlı eseri bana çok yardımcı oldu. Muhsine Helimoğlu bu eserinde Diyarbakır’ın toplumsal, tarihî ve ekin sel birikimi üzerine çok önemli efsaneler derleyip incelemiştir. Bunun dışında çeşitli “Ansiklopediler” de çalışmamı hazırlamada bana kolaylık sağlamıştır. Katkılarından dolayı, farkında olmasalar da, hepsine buradan ayrı ayrı teşekkür ediyorum.

BİRİNCİ BÖLÜM

I-DİYARBAKIR'IN TARİHİ

A-DİYARBAKIR'IN TARİHİNE GENEL BİR BAKIŞ:

Diyarbakır bölgesi eski çağlardan bu yana, Akdeniz'i Basra Körfezi'ne, Karadeniz'i Mezopotamya'ya bağlayan, ayrıca Bitlis ve Van Gölü Havza'sı üzerinden Azerbaycan ve İran'a ulaşan önemli yolların düğüm noktası üzerinde bulunduğundan her devirde önemini koruyan bir merkez olmuştur.

Bölgenin adını taşıyan Diyârbekir ve merkezi teşkil eden "*Amid*" adlarının menşei konusunda çeşitli fikirler ileri sürülmüştür. Ancak bunlar karşılaştırıldığında, ilk çağlarda "*Amida*" adını taşıyan merkez adının "*Amid*" şeklinde değiştiği konusunda fikir birliği olduğu görülmektedir.

Amid adının "*Amida*"dan geldiği konusunda görülen fikir birliği, bu adın manası ve hangi türden türediği konusunda ise görülmemektedir. Amid adı Türkler'in bu bölgeyi ele geçirmelerinden sonra da devam etmiş ve bazı Türkçe kaynaklarda "*Kara Amid*" veya "*Kara Hamid*" şeklinde zikredilmiştir. Kara sıfatının kullanılmasının sebebi, şehri çevreleyen surların siyah bazalttan yapılmış olmasındandır.

Bölge adı olarak kullanılan "*Diyârbekir*" ise tarihî dönemler içerisinde "*Cezîre*" yöresinin kuzey kısmını ifade etmiştir. Diyarbakır adının mânâsı üzerinde de çeşitli fikirler ileri sürülmüştür.

Osmanlı hakimiyeti sırasında ise "*Diyârbekir*" adının eyaletin tamamına, "*Amid*" adının ise sadece bugünkü Diyarbakır merkezine tekabül ettiği görülmektedir.

B-OSMANLI ÖNCESİ:

Diyarbakır'ın da içerisinde yer aldığı, Yukarı Dicle Bölgesi kuzeyden ve doğudan çevrildiği dağlarla Anadolu ve İran Platolarından ayrılmaktadır. Bu bölgenin tepeleri arasındaki vadilerde değil, dağlık yerlerdeki mağaralarda oturmaya başlamışlardır. Bu insanlar ekip biçmeyi öğrendikten sonra aşağıdaki düzlüklere inmişler ve dağlar arasındaki uygun vadilere yerleşmişlerdir. Dolayısıyla daimî yerleşmenin ekip biçmeye bağlı olduğu sanılmaktadır. İnsanların evler kurup ekip biçtikleri devreye Prehistorya ilminde “Yeni Taş Devri” yani “Neolitik Devir” denir. Diyarbakır bölgesinin ise neolitik devirlerde iskan edildiğini “Çayönü” kazıları göstermiştir.

Kalkolitik dönemi yansıtan yerleşmeler, Yukarı Dicle Vadisi'nde oldukça fazladır. Bu bölgenin M.Ö. III. binden itibaren Akadlar'ın, Gutiler'in hakimiyetleri altında olduğu, daha sonra Diyarbakır yöresinin de içerisinde bulunduğu Yukarı Dicle bölgesinde M.Ö. II. binde Hint-Avrupaî bir kavim olan Hurri-Mitanniler'in hakim oldukları anlaşılmaktadır. Mitanniler bu bölgeye geldiklerinde, burada yaşayan ve Urartular'la akraba oldukları iddia edilen Hurriler'i hakimiyetleri altına almışlardır.

Diyarbakır Bölgesi'ne M.Ö. I. bin başlarından itibaren Samî kökenli Aramî kabilelerin yerleştiği ve bunu takiben bölgeye Asurlar'ın hakim olarak, M.Ö. IX. yüzyıldan sonra Diyarbakır'ı Asur devletinin bir eyaleti haline getirdikleri görülmektedir. Bu dönemde bölgeye bir ara Urartular da hakim olmuşlar ise de, Asurlular daha sonra hakimiyeti tekrar ele geçirmişlerdir. İskit ve Med akınlarının hem Urartular'ı hem de Asurlular'ı ortadan kaldırmasıyla, bölgeye M.Ö. VI. yüzyılın ilk yarısından önce Medler, ikinci yarısında ise Persler hakim olmuşlardır. Bunu M.Ö. IV. yüzyılda İskender hakimiyeti takip etmiş ve bunu da takiben Selçuklular bölgeyi ele geçirmişlerdir. Milattan sonraki dönemlerde bölge Romalılar'ın eline geçmiş ve bu tarihten sonra uzun bir süre Roma İran hakimiyet mücadelesine sahne olmuştur. Roma ve bunu takip eden Bizans hakimiyetleri sırasında Diyarbakır, bu devletlerin İran'a karşı yürüttükleri mücadelede ileri bir karakol vazifesi görmekte idi. Bizans İmparatoru Constantinus II (337-362) şehrin etrafını 349 yılında bir sur ile çevirerek müdafaasını sağlamlaştırmak istemiştir. Ancak buna rağmen Diyarbakır birçok defalar, İranlılar tarafından zapt olunmuştur. Fakat yine de bir Bizans kalesi olma özelliğini devam ettirmiştir.

639 yılında İslam orduları El-Cezire'yi fethetmiş ve Hâlid b. Velid, Diyarbakır'ı teslim almıştır. Bu tarihten sonra Diyarbakır uzun bir dönem Arap-Bizans mücadelelerinde önemli bir rol oynamıştır. Abbasi halifesi tarafından bu bölgeye vali tayin edilen Abu Musa İsa b. Al-Şeyh'in halifeye isyan etmesi sonucunda bölgede 869 yılında kurulan Şeyhoğulları Beyliği 899 yılına kadar devam etmiş, bunu tekrar Abbasi hakimiyeti izlemiştir. Bunu takiben 930-978 yılları arasında Hamdanîler 978-984 yılında Büveyhoğulları ve 984-1085 tarihlerindeyse Mervanîler'in bu bölgeye hakim oldukları görülmektedir. 1040 tarihinden sonra Selçukluların öncüleri sayılan Oğuzlar, Diyarbakır bölgesine şiddetli akınlar yapmışlarsa da, Mervanîler'in Selçuklu hakimiyetini tanıyıp, itaatlerini bildirmeleri ile bu akınlardan vazgeçilmiştir. Böylece Mervanîler, Selçuklular'ın eline geçmiştir. Diyarbakır 1183 tarihinde Eyyubî Sultanı Selâhaddin tarafından fethedilerek, kentin yönetimi Hısn-keyfâ Emiri Artuklu Nurettin Mehmed'e verilmiştir. Bunun sebebi Nisanogulları'nın bölgede uyguladıkları baskı ve zorbalıktan halkın yılmasıdır.

El-Cezir ve Bağdat yolunun açılması maksadıyla hareket eden İlhanlı Sultanı Boycu, 1245 tarihinde bir taarruzla Diyarbakır'ı İlhanlı topraklarına katmıştır. Şehir 1257'de iki seneliğine Eyyubîler'in idaresine geçmiş 1259'da İlhanlılar tarafından geri alınarak Anadolu Selçuklu Devleti'nin idaresine verilmiştir. Ancak, İlhanlı batı seferlerinde Diyarbakır'ı merkez olarak kullanmışlardır. 1277 tarihinden sonra ise Diyarbakır bizzat İlhanlı Devleti merkezinden gönderilen valiler vasıtası ile idare ettirilmiştir.

1350 tarihinden sonra bölgede Moğol tesirinin zayıflamaya başlamasıyla birlikte Mardin Artukluları burayı tekrar ele geçirmişlerdir. Diyarbakır 1394'te Timur Devleti'nin hakimiyetine girmiş ve Timur tarafından Irak ve Suriye seferindeki hizmetlerine karşılık Akkoyunlu beyi Karayülük Osman'a ikta olarak verilmiştir. Akkoyunlular 1401-1507 tarihleri arasında Diyarbakır merkez olmak üzere büyük bir devlet kurmuşlardır. Ancak Uzun Hasan döneminde devlet merkezi Tebriz'e taşınmış, Diyarbakır ise devlet merkezinden gönderilen valilerce yönetilmiştir. Diyarbakır, Karakoyunlular tarafından birkaç kez kuşatılmış ise de bunlar sonuçsuz kalmış ve Akkoyunlu Devleti'nin önemli bir merkezi olmaya devam etmiştir. Uzun Hasan'ın 1473'te Fatih Sultan Mehmet'e mağlup olması bu devletin sonunu hazırlamış ve 1507 yılında Akkoyunlu Devleti yıkılmıştır. Bu tarihte bölgeyi ele geçiren Şâh İsmail,

Diyarbakır'a vali olarak Muhammed Han Ustuculu'yu tayin etmiş ve böylece Safevî hakimiyeti başlamıştır. 1515 yılına yani Osmanlı fethine kadar sürmüştür.

C-OSMANLI HAKİMİYETİ:

Safevîler'in elinde bulunan Diyarbakır, bu devletin Osmanlı sınırındaki en önemli kentlerinden bir tanesiydi. Dolayısıyla Diyarbakır'ın alınması, doğu sınırları açısından ve özellikle İran'a karşı önemli bir teminat oluşturacağından, Osmanlı Devleti için bu dönemde büyük önem taşımaya başlamıştır.

Yavuz Sultan Selim 23 Ağustos 1514'te Çaldıran Savaşı'nda Şâh İsmail'i mağlup ettikten sonra faaliyetlerini Doğu Anadolu'nun Osmanlı Devleti'ne bağlanması meselesi üzerinde yoğunlaştırmış ve aslen Bitlisli olup bu bölge halkı üzerinde büyük itibarı olan Şeyh Hüsamettin'in oğlu tarihçi İdris'e özel vazife verilmiştir. Bu vazife ise, Urmiye Gölü'nden Malatya ve Diyarbakır'a kadar uzanan bölgenin ümerâsını, Safevîler'e karşı ayaklandırarak onların Osmanlı hizmetine girmelerini temin etmekten ibarettir.

İdris-i Bitlis'in faaliyetleri kısa zamanda müspet sonuç vermiş, bölgedeki emirler, Osmanlı Devleti'ne itaatlerini arz etmişlerdir. Bu arada Diyarbakır halkı da ayaklanarak Osmanlı Devleti'nden yardım istemişlerdir. Şah İsmail bunun üzerine kumandanlarından Karahan'ı göndermiş ve şehir kuşatılmıştır. Kuşatma başarılı olmamışsa da kaldırılmamış ve bu sebepten şehir halkı çok eziyet çekmiştir. Bu sırada Sultan Selim, Dulkadiroğulları'na karşı sefere çıkmış olduğundan, Diyarbakır'a fazla yardım edememiştir. Ancak Yiğit Ahmet kumandasındaki küçük bir Osmanlı müfrezesi muhasara hattını yararak şehre girmiştir. Safevîler'in Diyarbakır'ı muhasarası bir yıl kadar sürmüştür. Şehir halkının ısrarlı talepleri ve İdris-i Bitlisî'nin tavsiyesi üzerine, bu sırada Bayburt'ta bulunan Bıyıklı Mehmet Paşa ve Rumeli Beylerbeyi Şadi Paşa, Yavuz Sultan Selim tarafından buranın fethine memur edilmiştir. Osmanlı kuvvetlerinin yola çıkması üzerine, İdris-i Bitlisî de Doğu Anadolu'da bulunan birçok Kürt ümerâsını Osmanlı Devleti'nin yardımına koşmak üzere ayaklandırmıştır. Bunun üzerine Karahan muhasarayı kaldırmak zorunda kalmış ve Mardin'e doğru firar etmiştir. Osmanlı kuvvetleri Eylül 1515 ortalarında şehre girmiş ve halk tarafından büyük bir sevinçle karşılanmışlardır.

Diyarbakır'ın İran sınırına yakın olması bu şehre ayrı bir önem kazandırmıştır. Osmanlı döneminde buranın İran'a karşı yapılan seferlerde merkez üssü olarak kullanıldığı görülmektedir. Diyarbakır İran'a karşı oluşturulan ordunun "üssü ve kışlama yeri" olduğundan, Kanunî İran seferi dönüşünde 20 Ekim 1535 tarihinde Diyarbakır'ı ziyaret etmiştir. Kaleye kadar giderek Ulu Cami'de namaz kılmış ve bu ziyareti 20 gün kadar sürmüştür. Yine bu ziyareti sırasında şehrin suyunu bollaştırmak için Homravat Suyu'nun Diyarbakır'a getirilmesini emretmiştir. Ayrıca bir darphane yaptırarak para bile bastırılmıştır. Kanuni ikinci İran seferine giderken 1554'te yine Diyarbakır'a uğramış ve bu defa 8 gün kalmıştır.

XVI. yüzyılın ortalarında bozulan ekonomik durumun ortaya çıkardığı meseleler bu bölgede de tesirini göstermiş ve XVII. yüzyılın ikinci yarısında bölgede asayiş oldukça bozulmuştur. Ülke genelindeki birçok eyalette olduğu gibi, Diyarbakır eyaleti sancaklarında da ehl-i şer ve ehl-i örfe mensup bir kısım görevlilerin bu dönemde bazı yolsuzluklara karıştıkları görülmektedir. Söz konusu dönemde bu konuda devlet merkezine pek çok şikayet gitmiştir. Dolayısıyla ülke genelinde ortaya çıkan bir kısım huzursuzlukların, bu bölgede de oldukça tesirli olduğu söylenebilir.

XVII. ve XVIII. yüzyıllarda Kuyucu Murat Paşa'nın, Celâlîler'i tenkilinden sonra çıktığı, İran seferi dönüşünde kışı Diyarbakır'da geçirdiği ve baharda tekrar İran üzerine hareket etmek üzereyken 6 Ağustos 1611 tarihinde burada vefat ettiği görülmektedir. Yine 1617 yılında Vezir-i Azam Halil Paşa kumandasında İran seferine çıkan Osmanlı ordusu, Kırım Hanı'nın kendilerine katılmasını beklemek üzere Diyarbakır'da kışlamıştır. IV. Murat dönemindeyse İran seferi için padişahın önce Vezir-i Azam Mehmet Paşa Diyarbakır'da kışlamış ve IV. Murat da Bağdat seferine giderken buraya uğramıştır. IV. Murat bu seferden dönerken de tekrar Diyarbakır'a uğramış ve bu defa 70 gün kalmıştır. IV. Murat burada bulunduğu sırada çok nüfuzlu ve müridi oldukça fazla olan Rumiye Şeyhi lakabı ile meşhur Şeyh Mahmut Urmevî'yi idam ettirmiştir.

XIX. yüzyıla gelinceye kadarki geçen süre içinde Diyarbakır'ın ilk dönemlerindeki kadar olmasa bile yine de önemli bir merkez olduğu anlaşılmaktadır. Osmanlı Devleti, Diyarbakır'a ayrı bir kıymet vermiş ve buraya tayin olunan valiler şehirde pek çok dinî ve sosyal yapılar inşa ettirmişlerdir. Osmanlılar zamanında bu derece önem verilen ve imar edilen Diyarbakır şehri, kültür bakımından da önemli bir

merkez olmuştur. XVI. yüzyıl ilk yarısında “Halvetilik” tarikatının “Gülşeniye” kolunu kuran İbrahim Gülşenî ve buna ilave olarak Kadı Hüseyin bu şehirde yetişmiştir. Osmanlı döneminde bu şehrin medreseleri de oldukça meşhur olup bunlar hakkında, Evliya Çelebi oldukça bilgiler vermektedir.

Diyarbakır Osmanlı döneminde idarî askeri ve kültürel bir merkez olmanın yanı sıra ekonomik sahada da önemli bir yere sahiptir. Şehirdeki önemli tesisler varlıklarını XIX. yüzyıla kadar sürdürmüşlerdir. XVI. yüzyılda bu tesisler içerisinde olan “Darphane” bir aralık kapatılmış ise de 1575 yılında tekrar çekilmiştir. Diyarbakır’ın Osmanlı fethinden sonra her sahada büyük bir canlanma gösterdiği ve önemli bir merkez haline geldiği söylenebilir.

Ç-CUMHURİYET DÖNEMİ:

20 Nisan 1924 yılı mülga Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nun 89. maddesi sancakları kaldırmış ve idarî taksimatı vilayet, kaza, nahiye, kasaba ve köy şeklinde tespit etmiştir. Buna göre yapılan yeni düzenlemede o zamana kadar mevcut iller il olarak kalmış ve bir kısım sancaklar il haline getirilmiştir. Bu arada Mardin Sancağı il olmuş, Maden Sancağı ilçe haline getirilerek Elazığ’a bağlanmıştır.

Diyarbakır ili idarî teşkilatı şu şekli almıştır:

Diyarbakır iline bağlı ilçeler: Merkez, Ergani, Çermik, Kulp, Lice, Silvan.

Bu durum 1939’a kadar devam etmiş 4 Ocak 1936 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanan 3197 sayılı kanunla Bismil ve Eğil bucakları ilçe olmuştur. Bir müddet sonra Eğil ilçe teşkilatı Dicle (Piran) bucağına bağlanmış ve buraya Eğil ismi verilmiştir. Bu karışık durum 1951 yılına kadar devam etmiştir. 18 Aralık 1951 günlü Resmi Gazete’de yayımlanan 5851 sayılı kanunla Diyarbakır iline bağlı Eğil ilçesinin adı Dicle ve bu ilçeye bağlı Dicle bucağının da adı (Eğil) olarak değiştirilmek suretiyle karışık durum düzeltilmiştir. 1987 yılında Eğil ilçe haline getirilerek ilçe sayısı 13’e çıkarıldı.

23 Haziran 1937 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanan 3223 sayılı kanunla merkezi Melkiş olmak üzere Çınar ilçesi kurulmuştur. Sonradan ilçe merkezi bugünkü yerine nakledilmiştir.

D-DİYARBAKIR'IN MİMARÎ ÖZELLİKLERİ:

Diyarbakır'da köklü bir mimarî gelişimin ürünü olan yapıların başında saraylar, köşkler ve eski evler gelmektedir. Bunlar Türk mimarisinin gelişimini tüm açıklığıyla belirleyecek güçte ve özelliğindedir. Bu özellik en yalın görünümlü evden, varlıklı kişilerin evlerine dek gözlemlenebilir. Diyarbakır evlerinin tümünde plânı etkileyen en önemli öge iklimdir. Yazlar çok sıcak, kışlar da o ölçüde soğuktur. Bu nedenle evlerde yazlık, kışlık, mevsimlik bölümler vardır. Evin en belirgin yeri “*eyvan*” denilen bölümdür. Önünde bir avlu, ortada çok derin olmayan bir havuz yer alır. Orta avlunun kimi yerleri çiçeklerle bezenmiştir. Eyvanlar, genellikle yaz güneşini önlemek amacıyla kuzeye dönük yapılıdır. Buna karşılık kışlık bölümler olabildiğince güneş alabilmek için bol pencerelidir.

Diyarbakır surları evlerin ve sokakların biçimlenişinde bir başka etkidir. Surlar kentin yayılmasını sınırladığından evler birbirine yaklaşmış, sokaklar daralmıştır. Böylece gölgelik alan çoğalmış, serinletici öğeler elde edilmiştir. Evler yüksek duvarlarla sokaklardan ayrılmıştır. Sokak yönü tümüyle sağırdır. Sokakların darlığı nedeniyle Şahnişlerde ön yüze pencere açılmamış, bunlar yanlara ve üst bölümlere yerleştirilmiştir. Böylece avluda geçen günlük yaşam, dışardan gizlenmiştir.

Diyarbakır evlerinde en çok kullanılan gereç, yörede kolaylıkla sağlanabilen bazalttır. Bu kara renkli taşın delikli ve hafif olanına “*dışi taş*” boşluksuz ve ağır olanına da “*erkek taş*” denmektedir.

Diyarbakır'da Türk mimarisinin ürünleri ayrıntılı bir incelemeye konu olduğunda, bazı sorunlar gün ışığına çıkmaktadır. Özellikle Artukoğulları, Akkoyunlular ve Osmanlı Dönemi'nde birçok denemenin varlığı duyulmaktadır. Diyarbakır'dan alınan bir kesit, belirli ölçüde Artukoğulları'nın ve Osmanlılar'ın ürettiği mimarîyi ortaya koyacak güçtedir. Diyarbakır uzun yıllar bu iki devlete başkentlik yapmış, her türden denemeye tanık olmuş, öbür sanat merkezleriyle yakın ilişkide bulunmuştur. Diyarbakır'da gelişen Artukoğulları yapıları incelendiği halde, Akkoyunlu ürünleri yeterince araştırma konusu olmamıştır. Akkoyunlu yapıları Osmanlı mimarisiyle koşutluk göstermektedir.

Diyarbakır ve çevresi tarih öncesi dönemden başlayarak geçiş yeri olduğundan çok çeşitli uygarlıkların kalıntılarıyla doludur. Yörede Paleolitik Dönem'e değin inen yerleşmeler kurulmuştur.

E-DİYARBAKIR'IN ÖNEMLİ MİMARÎ YAPILARI:

Dış Kale: Diyarbakır şehrinin etrafını çevreleyen surlar, Dış Kale'yi oluşturmaktadır. Diyarbakır şehrinin ne zaman iskân edildiği kesin olarak bilinmemekle birlikte, İç Kale'nin ilk yerleşim birimi olduğu sanılmaktadır. Roma İmparatoru II. Constantinus tarafından 349 yılında şehrin etrafı surlarla çevrilmiştir. 349 yılında şehir çevreleyen surların doğuda Dicle nehrine bakan bölümü kesin şeklini almakla birlikte, dış surların batı cephesini Mardin Kapı ile Dağ Kapı arasında uzanan çizgideki surlar teşkil ediyordu.

367-375 yılları arasında Mardin Kapı ile Dağ Kapı arasındaki şehrin batı sınırını teşkil eden surlar yıkılmıştır ve Dış Kale tarihi dönemler içerisindeki genel şeklini almıştır. Diyarbakır Kalesi muhtelif zamanlarda bir kısım tamiratlar görmek suretiyle, Osmanlı dönemine intikal etmiştir.

Diyarbakır Kalesi'ni esaslı bir şekilde tetkik etmiş olan A. Gabriel'in verdiği bilgilere göre 1940 yılında surların kuşattığı saha doğudan batıya 1700, kuzeyden güneye 1300 metreyi bulmaktadır. Surların toplam uzunluğu ise 5000 metre dolayındadır. Surların duvarlarının kalınlığı 3,5 metre, yerden yüksekliği 8-12 metre olup, bu yol dışarıya doğru 70 cm. kalınlığında bir mazgal duvarı ile korunmuştur. Ayrıca sonradan yaptırılmış üç büyük takviye burcu (Ulu Beden, Yedi Kardeş ve Keçi Burcu) vardır.

Dış Kale yani Diyarbakır şehrini çevreleyen surlar aynı zamanda XIX. yüzyılda bu şehrin sınırlarını da belirlemekteydi. Bu dönemde Diyarbakır'ın 5 mahallesi hariç, diğerlerinin tamamı Dış Kale içerisindeydi. Ancak askerî amaçlar için tahsis edilmiş asıl kalenin İç Kale olduğunu da belirtelim.

Kapılar: Diyarbakır şehrini bir baştan bir başa kuşatan surların dört yöne açılan kapıları olup, şehre giriş-çıkış buradan sağlanmaktaydı. Diyarbakır Kalesi'ne girişi sağlayan dört kapı vardır:

1-Güney-batıda	Mardin Kapı
2-Batıda	Urfa Kapı
3-Kuzeyde	Dağ Kapı
4-Doğuda	Yeni Kapı

Tarihî kayıtlarda Dış Kale Kapıları'ndan Urfa Kapı'nın adı Bâbü'r-Rum, Mardin Kapısı'nın adı Babü't-Tel veya Bab-ı Mardin, Dağ Kapı'nın adı Bâbü'l-Cebel ve Yeni Kapı'nın adı ise Babü'l-Mâ veya Bengü Kapı olarak geçmektedir.

Dış Kale Kapıları'nın kesin olmamakla birlikte tarihî dönemler içerisinde geceleri kapalı tutuldukları söylenebilir. 1853 yılında Diyarbakır'ı ziyaret eden H. Peterman da bilgi vermektedir. H. Peterman güneşin batmasından az bir süre sonra şehre gelmiş, ancak kapılar kapalı olduğundan şehre girmek için sabahı beklemek zorunda kalmıştır.

İç Kale: Diyarbakır Kalesi içerisinde ve şehrin kuzey-doğu köşesinde olan İç Kale, Diyarbakır şehrini çevreleyen surlardan ayrı olarak, sur içerisinde tekrar surlarla çevrilmek suretiyle Dış Kale'de olduğu üzere, bu burçlar da iki katlı olup geniş ambarları ihtiva etmektedir. İç Kale'nin 349 yılında etrafı surlarla çevrilmiştir. XVI. yüzyılda Osmanlılar tarafından fethedildikten sonra yeni bir duvar inşası ile İç Kale'nin sahası genişletilmiş ve bugünkü şeklini almıştır. İç Kale'yi çevreleyen surlar üzerinde bulunan Dış surlara dahil 4 burç ve şehre bakan 16 burç da, Dış Kale'deki burçların ölçüsüne sahiptir. Bu burçlara çıkmak için de yine yanlarında sağlı sollu merdivenler vardır.

XIX. yüzyılda bütün Osmanlı kaleleri gibi Diyarbakır Kalesi de oldukça değişik amaçlarla kullanılmaktaydı. Ancak Diyarbakır şehri, Dış Kale denilen surlar içerisinde olduğundan bu işlevi daha ziyade İç Kale yerine getirmekteydi. İç Kale'de bulunan burçlardan bir tanesi "hapishane" olarak kullanılıyordu. Hapishane dışında kalan burçlar ise birçok silah, mühimmat, askerî araç ve gereçlerin yanı sıra hububat ve çeşitli yiyeceklerin konulduğu askerî bir depo niteliği arz ediyordu. Diyarbakır İç Kalesi'nin bir diğer önemli özelliği ise 1819 yılında Diyarbakır'da meydana gelen

hadiseler sırasında, Diyarbakır Valisi Behram Paşa'nın burayı bir "savunma merkezi" olarak kullanmasıdır.

Saray ve Hükümet Konağı: XIX. yüzyılda Diyarbakır valilerinin ikametine ayrılan "Saray" İç Kale'de bulunmaktaydı. Bugün için tamamen yıkılmış olan bu Osmanlı Sarayı hakkında 1654-1655 yılında Diyarbakır'ı ziyaret eden Evliya Çelebi İç Kale'yi anlatırken şu bilgileri vermektedir: "... İçinde yüz elli odalı, birkaç divanhaneli bir büyük saray vardır. Her gelen vezir ve vükela buraya birer oda ve hamam, havuz, şadırvan yaptırmakla kat kat süslü bir saray olmuştur. Bütün pencereleri, balkonları, Şattularab'a, Sahra'ya ve Karatepe adlı vadilere bakan manzaralı bir yerdir. Sarayın eski bir divanhaneli var. Eski sultanlar binasıdır. Bu sarayı yaptıran Bıyıklı Mehmet Paşa'dır. Hayli geniş büyük bir saraydır. Daima bekçileri hazır beklerler..."

XIX. yüzyılda varlığını tespit ettiğimiz saraydan bir şey kalmamıştır. Sarayın yeri konusunda ise kesin bir bilgi yoktur.

Ulu Camii: Diyarbakır abideleri içerisinde en önemlisidir. II. asırda Selçuklu İmparatoru Melikşah tarafından yaptırılmıştır. Camiin önünde geniş bir şadırvan olup, etrafı katlı muhteşem dairelerle çevrilmiştir. Bu daireler pembe mermer sütunlar üzerindedir. Güzel bir şekilde ve baştan başa işlenmiş kitabelerle süslüdür. Ulu Camii sanat itibari ile çok yüksek bir değere maliktir.

İç Kale Camii: Diyarbakır'ın en eski camisidir. İç Kale içinde olup minaresi Arap tarzındadır. Minare kitabesinde (H. 557) de Nisan oğlu Ebulkasım tarafından yaptırılmıştır.

Peygamber Camii: Arap tarzında bir minaresi vardır. Selçuklular zamanına ait eski ve Osmanlılar devrinde yapılmış yeni iki parça vardır. Minare kitabesinde (H. 930) da Kasap Hacı Hüseyin tarafından yaptırıldığı yazılıdır.

Kasım Paşa Camii: Bu cami en çok şayanı dikkat tarafı Arap tarzda olan minaresi kaidesinin dört sütundan ibaret olmasıdır. (H. 918) da Akkoyunlular'dan Sultan Kasım tarafından yaptırılmıştır.

Hüsrev Paşa Camii: Diyarbakır'ın Osmanlı valilerinden Hüsrev Paşa tarafından yaptırılmıştır. Hüsrev Paşa'nın yaptırdığı Mardin Kapı yanındaki Deliler Hanı da bir tarihî kıymete maliktir.

Melek Ahmet Paşa Camii: Diyarbakırlı Melek Ahmet Paşa tarafından (H. 999) da yaptırılmıştır. Minare kaidesi çok müzeyyen bir şekilde çini mozaiklerle işlenmiştir. Minareye yarıya kadar ayrı iki yoldun çıkılır. Bu yollar minarenin yarısında birleşir.

Behram Paşa Camii: Diyarbakır'daki Osmanlı eserlerinin en büyüğü ve en mühimidir. (H. 980) de Sokullu hanedanından Karaşahin Mustafa Paşa'nın oğlu Behram Paşa tarafından yaptırılmıştır.

İskender Paşa Camii: İskender Paşa'nın çocukları bugün Diyarbakır'da yaşamaktadır. Diyarbakır valisi şair bir zat olan Paşa'nın Diyarbakır'da birçok eseri vardır. Camisi (H.958) de yapılmıştır. Evi el'an sağlamdır.

Safa Camii: Kanuni Süleyman zamanında Diyarbakırlı Hacı Hüseyin Ali bin Hacı Abdurrahman tarafından (H. 938) de yaptırılmıştır. Mimarı Diyarbakırlı Ahmet'tir. Minaresi çok güzel olup çinilerle işlenmiştir.

Nebi Camii: XV. yüzyılda Akkoyunlular tarafından yaptırılmıştır. Yapının tümü yöreye özgü kara bazalt taşındandır. Mimarı özellikleriyle Akkoyunlu ve Osmanlı yapıları arasında bağlantıyı sağladığından önemlidir.

Ali Paşa Camii: Mardin Kapısı ile Urfa Kapısı arasındadır. 1534-1537'de Hadım Ali Paşa yaptırmıştır. Mihrap ve minber klasik Osmanlı mimarisi üslubundadır.

Nestorian Kilisesi: İç Kale'de kubbeli bazilika planında bir VI. yy yapısıdır. Bizans döneminden olduğu sanılmaktadır.

Hacı Büzürk Mescidi: Cevad Paşa Mahallesi'nde Gazi Caddesi'nin başlangıcındadır. XV. yüzyıl Akkoyunlu yapısıdır.

Yusuf Hemedanî Türbesi: Yusuf Hemedanî Camii avlusu altındadır.

İskender Paşa Türbesi: İskender Paşa Camii'nin doğusunda, bahçe içindedir. XVI. yüzyılda yapıldığı sanılmaktadır. Kentin sağlam olarak günümüze ulaşmış en ilginç türbesidir.

Artukoğulları Sarayı: İç Kale'de Virantepe, Top Tepe diye adlandırılan yığma bir tepeye kurulmuştur. 1222'de Artukoğulları'ndan Nasirüddin Salih Mahmud bin Muhammed zamanında yapılmıştır.

Dicle Köprüsü: Mardin Kapısı'nın 3 km dışındaki Silvan yolu üstündedir. Yazıtında 1065'te Mervanoğulları'ndan Nizamüddeve Nasr'ın yaptırdığı bilinmektedir. Anadolu'da yaptırılan en erken İslam köprüsüdür.

Devegeçidi Köprüsü: Diyarbakır'ın 20 km. kuzeyindeki Devegeçidi Suyu'na yapılmıştır. Mimarisi ve yapısıyla ilginç bir Artuklu yapısıdır.

Dekyanus: Lice'nin 18 km. batısında, bir tepeye kurulmuştur. Selakidler ya da Romalılar döneminden olduğu sanılmaktadır.

Malabadi Köprüsü: tarihsel ve mimarî açıdan en önemli yapılardandır. Silvan'da bulunur. Malabadi köyü yakınında Batman Çayı'na yapılmıştır. Artukoğulları'ndan Timurtaş bin İlgâzi'nin yaptırdığı bilinmektedir.

Diyarbakır Arkeoloji Müzesi: Zinciriye Medresesi olarak bilinen Artuklular'dan kalma Sincarriye Medresesi yeniden düzenlenerek, 1934'te Arkeoloji Müzesi yapılmıştır. Müzede sergilenen yapıtlar arasında Hitit, Asur, Roma dönemlerine ilişkin olanlar önemli bir yer tutar.

Ziya Gökalp Müzesi: Ünlü düşünürün doğup büyüdüğü ev müze yapılmak amacıyla 1954'te alınmış ve yapıtları derlenerek burada toplanmıştır.

Cahit Sıtkı Tarancı Müzesi: Tarancı'nın doğduğu ev, Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nce satın alınarak onarılmış, 1982'de halka açılmıştır. Müzede Tarancı'nın eşyası, yapıtları hakkında yazılanlar yanında folklor, etnografya ve yöreye ilişkin kültürel ürünler sergilenmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

II-DİYARBAKIR'IN EFSANELERİ

A-EFSANE NEDİR? EFSANE HAKKINDA GENEL BİLGİ:

Efsane, batı dillerine aynı Latince kökten “*legendus*” sözcüğünden gelmiştir. İngilizce’de “*legende*”, Fransızca’da “*legende*”, Almanca’da “*legende*” ayrıca “*sage*”, İtalyanca’da “*legenda*”, İspanyolca’da “*leyenda*”, Yunanca’da “*mitos-mit*” sözcükleri efsane karşılığı olarak kullanılır.

Efsane Farsça bir sözcük olup “*fesâne*” diye kullanılmaktadır. Arapça’da ise efsane karşılığı olarak “*usture*” kullanılır. Dinî nitelikteki efsanelere “*menkıbe*” denir.

İngilizce sözlükte efsane, “*çok eski zamanlardan kalma hikâyeler, mitlerin modernleşmiş ve romantik bir hal almış şekli, efsanevî şöhret kazanmış insanlar üzerine söylenmiş hikâyeler*” olarak tanımlanır. Mitoloji sözlüğünde ise efsane, “*dinî merasimlerde yahut dinî yemeklerde okunan şey anlamına gelmektedir. Bunlar daha çok, azizlerin hayatına ait şeylerdir. Bu hikâyelerin konusu bir şahıs olabileceği gibi, bir yer veya bir olay da olabilir*”. Ferit Devellioğlu da “Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat”inde efsaneyi “*1-Asılsız hikâye, masal, boş söz, saçma sapan lakırdı. 2-Dillere düşmüş, meşhur olmuş hadise*” olarak veriyor. Türkçe sözlükte efsane maddesi şöyle: “*Halkın imgesinde doğarak, ağızdan ağıza dolaşan ve konusu çok defa olağanüstü nitelikte olan hikâye*”. Pertev Naili Boratav, “100 Soruda Türk Halk Edebiyatı” adlı eserinde, “*Efsanenin başlıca niteliği inanış konusu olmasıdır. Onun anlattığı şeyler doğru, gerçekten olmuş diye kabul edilir. Efsane kendisine özgü bir üslubu, kalıplaşmış kuralları, biçimleri olmayan, düz konuşma dili ile bildirilen, bir anlatım türüdür*” diyor.

Mustafa Nihat Özön, “Edebiyat ve Tenkid Sözlüğü”nde efsane için şöyle diyor: “*Bir tabiat olayını, bir varlığın meydana gelişini, tabiat elemanlarından birinde olan bir değişikliği, akıl dışı, olağanüstü açıklamalar anlatan hikâye. Bunun temeli olan olay, halkın muhayyilesinde şekil değiştirerek, ağızdan-ağıza, kuşaktan-kuşağa geçer. Genel olarak, masal ile eş anlamlı olarak kullanılır*”. Şemseddin Sami, “Kamus-ı Türkî”de efsaneyi, “*Masal, asılsız hikâye, hurafat, şöhrat olup dillere düşen vak’a ve hal, destan*” olarak tanımlıyor.

Şükrü Elçin, “Halk Edebiyatı’na Giriş” adlı eserinde, efsaneyi şöyle tanımlıyor: “*İnsanoğlunun, tarih sahnesinde görüldüğü ilk devirlerden itibaren, aynı coğrafya, muhit veya kavimler arasında gelişen, zamanla inanç, âdet, an’ane ve merasimlerin teşekkülünde, az çok rolü olan bir çeşit masal*.”

Kurt Ranke ve C. W. Von Sydow gibi halkbilimciler de efsanelerde anlatılan olayın objektif gerçeği yansıtmadığını, ancak anlatıcının ve dinleyicilerin bu olayı gerçek olarak kabul ettiklerini söylerler.

Tüm bu anlatılanlardan hareketle, efsane konusunda, şu saptamaları yapabiliriz:

1-Efsaneler, dilden-dile anlatıla gelmiş, çok eski hikâyeler olup, anonim halk edebiyatı ürünleridir.

2-Efsanelerin konuları bir kişiye, bir olaya veya bir yere dayandırılır.

3-Efsanelerde anlatılanların, bir ölçüde de olsa, inandırıcılık özelliği vardır.

4-Efsanelerde çoğunlukla, olağanüstülük ağır basar. Bu nedenle de bizi, bilinmeyen giz dolu bir âleme götürerek, saygı ve ilgi uyandırır.

5-Efsaneler bir bakıma mitlerin modernleşmiş şekilleri olarak ifade edildiklerinden, kutsal öğeler taşırlar.

6-Efsaneler, belli bir şekilleri olmayan ve konuşma diliyle anlatılan, kısa halk anlatımlarıdır.

B-EFSANELERİN DİĞER HALK ANLATIMLARIYLA OLAN İLİŞKİLERİ:

Efsanelerin diğer halk anlatımlarından en çok mit, masal ve destanla yakınlık gösterirler.

Mit - Efsane İlişkileri:

1-Bir tanıma göre, efsaneler mitlerin modernleşmiş şekli olarak kabul edilirler. Öyleyse, efsanedeki olayların geçtiği zaman, mittekilerin zamanına göre, daha yakın bir geçmişe aittir.

2-Mit ve efsaneler, her ikisi de anlatıcılar ve dinleyicilerce, gerçek olarak kabul edilirler.

3-Mitlerdeki olayların geçtiği dünya çok eski, bilinmeyen, mitolojik bir dünyadır. Oysa efsaneninki bilinen, bizim dünyamızdır.

4-Mitler her zaman bir kutsallık taşırlar. Oysa bu özellik efsanelerin tümünü kapsamaz.

5-Mitlerde tanrılar ve yarı-tanrılar olduğu halde, efsanelerde tarihî ve yarı tarihî kahramanlar vardır. Görüldüğü gibi, mitlerdeki tanrıların yerini efsanelerde insanlar almışlardır.

Efsane - Masal İlişkileri:

1-Efsane, anlatıcıları ve dinleyiciler tarafından çoğunlukla, gerçek olarak kabul edildiği halde, masal başından beri, hayal ürünü olarak kabul edilir. Bu nedenle de masalların belirli bir yere, tarihe, kişiye dayandığı görülmez. Yine bu nedenle, masaldaki olaylar hep hayalî bir yerde ve belirsiz bir zamanda geçer, çoğunlukla da olağanüstü kişiler üzerine kurulur.

2-Kutsal-dini efsaneler olduğu halde, masalların tümünde bir kutsallıktan söz edilemez.

3-Zaman zaman, benzer konuları işleyen masal ve efsanelere de rastlanır.

Efsane - Destan İlişkileri:

1-Efsane ve destandaki olaylar gerçek olarak kabul edilir. Destandaki olaylar tarihte yer aldığı halde, bu zaman belirlemesi efsaneler için her zaman söz konusu değildir.

2-Her ikisinde de yer alan olaylar, günümüz dünyasında geçerler.

3-Efsaneler aynı örf, âdet ve gelenekleri paylaşan toplulukların ürünü olmakla beraber, özellikle bazı masal kaynaklı “Gezgin Efsaneler”, daha çok, uluslar arası ortak bir kültürün, değişik uluslardaki varyantları olarak görülebilir, oysa destanlar, çoğunlukla ulusaldır.

Efsanenin diğer sözlü halk anlatım türlerinden fıkra ve halk hikâyesi türleriyle fazla bir yakınlığı yoktur.

C-DİNÎ EFSANELER:

Şeyh Zeki: Eskiden Diyarbakır’da Şeyh Zeki adında biri varmış. Evinde yılanlarla beraber yaşarmış. İnsanlara efsunlu şekerler vererek onları yılan sokmasına karşı korurmuş. Bir gün, bir eve yılan girmiş ve bir deliğe saklanmış. Ev sahibi koşup, Şeyh Zeki’yi çağırmış. Şeyh Zeki deliğin başına gelip, yılanı “çık dışarıya” diye bağırması. Yılan hemen delikten çıkıp oradan uzaklaşmış.

Hızır Aleyhisselam: Evrenin dört bir yanında “Ab-ı Hayat”ı arayan Hızır, Hızırilyas Köyü’ne gelmiş ve kendisini çok görmek isteyen yaşlı bir adamın evine konuk olmuş. Ertesi sabah, evden ayrılırken “Darlık görmeyesiniz, ambarınız dolu, hayvanlarınız bereketli olsun” diye dua edip yok olmuş. Bir daha da görünmemiş. O zaman Hızır olduğunu anlamışlar. Köylülerden birisi, onu pınar başında gördüğünü söylemiş. Bu nedenle o pınarın adı da “Kan-ı Hızır” olmuş. Çevre köyleri bereketli olsun diye, tohumlarını buradan alırlar ve hayvanlarını bir gün de olsa burada otlatırlar.

Hızır’ı görme duası: Bir insan, kırk gün temiz kalple, şafak sökmeden iki rekât namaz kılar ve “İlâhe illah, ya hayrû halas, Muhammed resulallah, yetiş ya Hızır İlyas” derse, Hızır ona mutlaka görünürmüş.

Maaz Bin Cebel: Anadolu'yu fethetmek için Hz. Ömer'in komutanlarından İyaz bin Ganem, Silvan'ı almakla görevlendirilmiş. İyaz bin Ganem ordusu için asker toplarken Maaz bin Cebel adlı bir yiğit delikanlıyı da yanına almak istemiş fakat, oğlanın annesi "oğlum nişanlıdır, savaşta ölebilir diye karşı çıkmış ve vermek istememiş." Bunun üzerine komutan da kadına "Söz veriyorum oğluna bir şey olmayacak, savaştan sonra, oğlunun elini tutup senin eline sağ-salim teslim edeceğim" demiş. Fakat oğlan savaş sırasında Malabadi Köprüsü'nün kuzeyinde, Batman Çayı yakınındaki Kemuk Köyü'nde, 17 Martta şehit olmuş. Savaştan sonra komutan, söz verdiği gibi, oğlunun elini annesinin eline vermiş, fakat hemen yok olmuş.

Oğlunu yitiren kadın çok üzülmüş. Günlerce yas tutmuş. Bir gece bu yaşlı annenin rüyasına Hz. Muhammed girmiş ve ona "Ey Maaz'ın annesi, oğlun nişanlıyken öldü, muradına eremeden öldü diye hiç üzülme, sen ona düğün yapamadın ama şehit düştüğü yerde her yıl yüzlerce Müslüman, Maaz için düğün yapacak, eğlenecek, murat olacak böylece, Maaz da ahirette murat almış olacak" demiş.

O zamandan beri bu köyde her yıl 17 Martta dört gün süren şenlikler yapılır. Bu şenliklere "Murat Şenlikleri" denir. Yemekler pişirilir, davul zurna eşliğinde halaylar çekilir. Kızlarla oğlanlar orada birbirlerini beğenip sözlenir. Sözlü, nişanlı ve âşık kızlar orada sevgilileri tarafından kaçıtırılırlarsa da, kız tarafı silah çekemez, şiddete baş vuramaz, arkalarından gidemez.

Kurşunlu Camii: Birinci Dünya Savaşı yıllarında Kurşunlu Camii, silah deposu olarak kullanılmış. Kapısında da askerler nöbet beklermiş. Bir yaz Diyarbakır'da öyle korkunç bir sıcak olmuş ki Kurşunlu Camii'nin kurşunları eriyerek, aşağıdaki nöbetçi askerlerden birinin başına damlamış ve onu öldürmüştür.

Ulu Camii: Ulu Camii'nde Mar-Toma Kilisesi'ymiş. Sonradan cami olmuş. Kilise olmadan önce bir saraymış. Bu sarayda oturan kralın, çok güzel bir kızı varmış. Başına bir felaket gelmesinden korktuğu için de asla sarayın dışına çıkarmazmış. Camı sıkılmasın diye her gün, sarayda çeşitli eğlenceler düzenlermiş. Bu eğlencelerin hepsinden bıkan kız, babasına "Ya bana şimdiye kadar görmediğim bir eğlence bul, ya da ben sarayın dışına çıkıp gezeceğim çünkü, burada çok canım sıkılıyor" demiş. Kral, günlerce değişik bir eğlence düşünmüş. Sonunda, şehrin altına bir göl yaptırıp, orada kızını kayıkla gezdirerek eğlendirmiş. Böylece kızının can sıkıntısı geçmiş. Bu efsane

nedeniyle halk arasında Diyarbakır'ın su üstünde durduğu ve bir gün bu suya batarak yok olacağı söylenir.

Hacı Baba Ziyareti: Hacı Baba, Eğil'deki Selahattin Eyyubî Camii'nde yıllarca imamlık yapmış, çok dürüst bir insanmış. Bir gün bir kadının elini görmüş ve günaha girdiği inancıyla o mahalleden ayrılıp, Çarıkören Mahallesi'ne yerleşmiş. Bir işi nedeniyle, Dicle'den karşıya geçmek istemiş. Fakat sular çok azgınmış. Hemen sırtındaki hırkasını çıkarıp suya sermiş ve üstüne oturup geçmiş. Dicle kenarına bir değirmen yapmak istemiş. Rüyasına giren Zülküfûl Peygamber, bu değirmeni yapması için ona izin vermemiş. Buna darılan Hacı Baba da "Beni, ölünce Zülküfûl Peygamber'in yanına değil, Hz. Elyasa'nın yanına gömün" demiş.

Çarıkören Mahallesi'ndeki Hz. Elyasa'nın türbesinin yanında olan mezarını hastalar ve dileği olanlar ziyaret ederler.

Kırklar Ziyareti: bu ziyaret, Diyarbakır'ın güneybatısındaki Kırklar Dağı'ndadır. Kırk evliya, Kırklar Dağı'ndaki bir mağaraya girmişler ve bir daha hiç görünmemişler. Aslında, insanların aralarında yaşıyorlarmış ama görünmüyorlarmış. Bu kırk evliya, her Perşembe akşamı toplanıp, birer beyaz güvercin olurlar ve mağaranın tepesindeki bir delikten içeri girerlermiş. Mağaranın içindeki kaynayan suların arkasında bulunan geniş bölmede ateş yakarlarmış. Bu ateşi çevreden görenler olmuş. Sabaha kadar ibadet ettikten sonra, Cuma namazını kılar ve yine dalıp giderlermiş. Bu ziyarete gelen hastalar, mağaralardaki sudan içer, duvardan da toprak koparıp yerler. Ayrıca doğum zorluğu çeken kadınlara da yine bu mağaranın suyundan içirilir ve üstüne dökülür. Çocuğu olmayanlar da burada dilek dilerler ve adak adarlar.

Caferi Tayyar Türbesi: Caferi Tayyar, Hz. Ali'nin kardeşiymiş. Beraber din uğruna savaşa girmişler. En öndeki sancağı taşıyan şehit olunca, sancağı arkasındaki alırmış. Böylece sıra Caferi Tayyar'a gelmiş. Cafer'in elleri, ayakları, gövdesi, sırasıyla parçalanmış, yalnız başı kalmış, fakat o, sancağı dişleriyle yakalayıp, uçarak Hani'ye gelmiş. Meğer gövdesinin diğer parçaları da uçarak buraya gelmişlermiş. Orada bütünleşerek dirilmiş, sonra yeniden ölmüş ve oraya gömülmüş. Şimdi türbesinde, sancağı ile ibriği var. Dua edip, dilek dileniyor.

Hız. Süleyman Türbesi: Diyarbakır Müslümanlarca alırken, İç Kale'de şehit düşen yirmi yedi sahabe, İç Kale Camii'nde bitişindeki türbeye gömülmüş. Bu

şehitlerin her Cuma akşamı yaraları kanarmış. Türbedar, kanayan bu yaraları pamukla silip temizlemiş. Bir Cuma akşamı, türbedarın pamuk alacak parası kalmamış. Nasıl para bulacağını düşünerek, İç Kale'den çarşıya giderken, ak harmanisine bürünmüş birisi yanına yaklaşmış ve avucuna bir kese bırakarak kaybolmuş. Türbedar şaşkınlık içinde, pamuk alıp geri dönmüş. Yaraları silerken, o güne kadar hiç yapmadığı bir şeyi yapmış. Şehitlerden birisinin yüzündeki örtüyü açıp bakmış. Bu, yolda eline para bırakıp kaybolan adammış. O günden sonra artık şehitlerin yaraları kanamaz olmuş. Onlar, halkın arasına karışıp yaşıyorlarmış.

Bu türbeye, çocuğu olmayan kadınlar üç Perşembe günü, ikindiden sonra gelirler ve Yasin okuturlar. Çocuğu olanlar erkekse adını Süleyman koyarlar. Ağır hastalar, evde kalmış kızlar da buraya gelip dilek dilerler.

Ali Dede Ziyareti: Ali Dede halk arasında çok sayılan bir insanmış. Ölüp mezara konduğunun ertesi günü sağ ayağını mezarın dışında görmüşler. Fakat ertesi gün Ali Dede ayağını yine mezardan çıkarmış. Şimdi bu ayak mezarın dışındaymış. Yalnız temiz kalpli, inanmış insanlar görebilirmiş. Ölümünden sonra Ali Dede'yi bir Cuma günü, aynı anda hem mezarının yanında hem de camide namaz kılarken görmüşler.

Ç-OLAĞANÜSTÜ KUVVETLER VE VARLIKLAR ÜSTÜNE EFSANELER:

Diyarbakır'ın Şeytanı: Her kentin bir şeytanı olurmuş. Diyarbakır'ın da çok bozguncu bir şeytanı varmış. Bu şeytan, halkın ikiye bölünüp, birbirine düşmesine neden olurmuş. Bu durum çok kötü sonuçlar doğurmuş. Bu kargaşalığa son vermek isteyen bir demirci, şehrin şeytanını yakalayarak, bir demirin içine hapsedmiş. Bu demiri de İç Kale Kapısı'nın sol üst yanına zincirlemiş. Böylece Diyarbakır şeytandan kurtulmuş. İnsanlar İç Kale'ye girerlerken, bu demir parçasına tükürüp "Şeytana lanet olsun" diyerek kente girerlermiş.

Pispatik (Cin): Kadı Hacı Reşit Efendi, şubat ayında çıktığı bir yolculuk sırasında bir handa konaklamış. Sabaha doğru, yanına bir adam gelerek kendisinin rehber olduğunu, yolları çok iyi bildiğini ve onu sağ-salim istediği yere götürebileceğini söylemiş. Rehber önde, Hacı Reşit Efendi arkada yürümeye başlamışlar. Reşit Efendi

birden gideceği yönün tam tersine ve ıssız kayalıklara doğru gittiklerini fark etmiş. Önünde yürüyenin bir pispatik olduğunu anlamış ve her zaman yanında taşıdığı çuvaldızı çıkarıp, pispatığın tam ensesine saplamış. O anda genç ve güzel bir kız kılığına giren pispatik, onun kölesi olmuş. Köyde herkes onun kim olduğunu bildiği için, ensesindeki çuvaldızı çıkarmazlarmış. Çünkü kurtulması için, bunun birisi tarafından çıkarılması gerekirmiş. Kendisi çıkaramazmış. Bir gün, köyde bir yabancı kadın gören pispatik, ona ensesindeki iğneyi çıkarması için yalvarmış. Durumu bilmeyen yabancı da çıkarmış. Koşarak eve gelen cin evdekilere “Beni yıllarca köle ettiniz, artık iğnem çıktı ve kurtuldum, daima sofranızdan kaşık-çatal eksilsin” demiş ve kaybolmuş. Şimdi bu aileden olanların sofralarında çatal-kaşık daima eksik olurmuş, çünkü çok kaybolurmuş.

Boğaz Mezarlığı Cinleri: Ergani’nin müftüsü bir gece, köy mezarlığından geçerken, bir keçi yavrusu görmüş. Eğilip oğlağı kucığına almış ve okşamış. Birden, oğlağın ön ayakları gittikçe uzamaya başlamış. Şaşırان müftü kendi kendisine “Allah-Allah, bu oğlağın ön ayakları uzuyor” diye söylenmiş. Oğlak da konuşarak “Uzar ya... Ne sandın” demiş. Çok korkan müftü, oğlağı derhal kucığından atarak, hızla oradan uzaklaşmış. Bu olaydan sonra, insanlar geceleri bu mezarlıktan geçmeye korkar olmuş.

Âşık Cin: Küflü Mezrası’nda oturan Hamza adında bir delikanlı bahçelerine gitmek için dereden geçerken, bir cin kızı onu görüp âşık olmuş. Yolunu kesip delikanlıyı durdurmuş ve “Ben sana âşık oldum, benimle evlen” demiş. Hamza da “olmaz” deyince, diğer cinler üstüne saldırıp, onu yataklık edene kadar dövmüşler. Bundan sonra da her on beş günde bir Hamza’yı dövmeye başlamışlar. Bu durum beş yıl sürmüş. Delikanlı iyice erimiş, akmış, sonra bir gün bahçelerinden evlerine sevinçle dönmüş. Ne olduğunu soranlara da “O bana âşık olan cin kızı, kurtlar parçalamış, ölüsünü gördüm. Sonunda ondan kurtuldum” demiş. O günden sonra da giderek iyileşmiş.

Karacadağ Ejderhası: Karacadağ’ın tepesinde, bir zamanlar çok büyük ve korkunç bir ejderha varmış. Ağzından çıkan alevlerle yöreyi yakıp kavuruyormuş. İnsanlar elinde çaresiz kaldıkları bu ejderhadan kendilerini kurtarması için Tanrı’ya dua ediyorlarmış. Bir gün, gökten bir zincir inmiş. Ejderhayı boynundan yakalayarak göklere çekilmiş. İnsanlar da böylece kurtulmuş. Yöredeki taşlar bu ejderhanın

ağzından çıkan alevlerle yandıkları için böylesine karaymış. Karacadağ'da zaman-zaman, bu ejderhanın homurtuları ve onu göğ'e çeken zincirin şakırtıları duyulurmuş.

Nefse Cini: Finco adında bir kadın doğum yapmış. Yanında bekleyen kimsesi yokmuş. Bir "Nefse Cini" komşusu Hezi Kadın'ın kılığına girerek yanına gelmiş ve bebeğe sokulmuş. Finco'yla hiç konuşmuyormuş. Hep bebeğe dokunmak istiyormuş. Bunun komşusu değil, Nefse Cini olduğunu anlayan Finco, bağırarak yandaki odada yatan kocasını çağırmış. Nefse Cini "Eğer, biraz daha kocana seslenmeseydin, ciğerini çekecektim" demiş ve ortadan kaybolmuş. Kocas gelip hemen yatağın etrafını kıl ipe çevirmiş, başucuna da orak, hançer koymuş. Fakat bu önlemleri almakta çok gecikmiş. Çünkü, Nefse Cini dokunduğu için çocuk ölmüş.

D-HAYVANLAR ÜZERİNE EFSANELER:

Müzik Sever Yılan: Eski Diyarbakır evlerinden birinin sahibi çok güzel ut çalarmış. Bir yılan da gelir, onu dinler ve giderken bir altın bırakırmış. Bir gün adamın kısa bir yolculuğa çıkması gerekmiş. Oğlunu çağırıp, her gün kendi yerine oturup ut çalmasını, bir yılanın gelip onu dinleyeceğini ve bir altın bırakıp gideceğini, sakın ona dokunmamasını söylemiş. Adam gitmiş, oğlu da her gün ut çalıp, bir altın almayı sürdürmüş. Fakat yılanın bu altınları nereden getirdiğini merak eden çocuk, onun girip çıktığı deliğin bulunduğu duvarı kazmayla yıkmak istemiş. Kazmayı vurunca, yılanın kuyruğuna denk gelmiş ve kuyruk kopmuş. Yılan da can acısıyla çocuğu sokup öldürmüş. Adam dönünce olanları görmüş ve günlerce oğlunun yasını tuttuktan sonra, üzüntü içinde yeniden ut çalmaya başlamış. Bunu duyan kuyruğu kopuk yılan yine gelip dinlemek istemiş. Fakat adam ona "Sende bu kuyruk acısı, bende de bu ciğer yarası varken biz artık dost olamayız, haydi var git" demiş. Yılan da o günden sonra bir daha görünmemiş.

Âşık Yılanlar: Eski Diyarbakır evlerinin kilerlerinde yılanlar olurmuş. Kimse bunları öldürmezmiş. Onlar da insanlara zarar vermeden, rahatça yaşarlarmış. Bazı yılanlar, yaşadıkları evin güzel gözlü hanımlarına âşık olurlarmış. Ortalıkta kimse yokken gelip, hanımın karşısına oturarak, hiç kıpırdamadan onun gözlerine bakarlarmış. Bazen de, hanım uyurken gidip, onun göğsüne sokulup yatarlarmış.

Çatlayan Fare: Bir kadın, çeşme başında çamaşır yıkıyormuş. Yakınındaki ahır duvarının deliğinden bir fare çıkmış. Elinde de bir altın varmış. Bu altın ıslakmış. Fare ıslak altınını güneşte kuruması için bir taşın üstüne bırakıp, geri deliğine girmiş. Fare gider gitmez kadın gelip altını almış. Biraz sonra fare yeniden görünmüş. Elinde yine ıslak bir altın varmış. Kuruması için onu da taşın üstüne bırakıp gitmiş. Kadın o altını da almış. Üçüncü kez elindeki altını bırakmadan, daha önce bıraktığı iki altını aramış. Taşın altına, üstüne her tarafına bakmış. Bulamayınca üzüntüsünden, öfkesinden çatlayıp ölmüş. Kadın hemen gidip, ölü farenin elindeki üçüncü altını da almış.

E-TARİHÎ EFSANELER:

Diyarbakır'ın Müslümanlarca Alınışı: Hicretin 16. yılında Müslümanlar Diyarbakır'ı kuşatmışlar. Ordu şehrin dışında Tilalo'da konaklamış. Diyarbakır hükümdarı Maria adlı genç ve güzel bir kızmış. Bu kız yakınlarıyla beraber İç Kale'ye çekilmiş ve şehri çok iyi savunmuş. Şehir sağlam surlarla çevrili olduğu ve iyi korunduğu için, kuşatmanın aylarca sürmesine rağmen bir sonuç alınamamış. Bir gün, kumandan Halid bin Velid, arpa unundan yapılmış olan tayın ekmeğinin yerinde olmadığını görmüş. Humam adlı kölesinin yediğini sanarak, bir şey söylememiş ve aç yatmış. Fakat, bu durum üç gün sürmüş. Sonunda kölesine, ekmeğine ne olduğunu sormuş. Kölesi her gün ekmeğini getirip, bıraktığını söyleyince de saklanıp olacakları gözlemiş. Köle ekmeği bırakıp çıktıktan sonra, küçük bir köpek gelip, ekmeği alıp kaçmış. Kumandan da onu takip etmiş ve köpeğin surlara gelip, küçük bir su yolundan, şehrin içine girdiğini görmüş. Bu durumu değerlendiren kumandan, köpeğin girebileceği bu delikten bir insanın da geçebileceğini düşünmüş. Hemen o gece, seksen yiğit adamını yanına alıp, sabaha kadar o su yolundan birer birer şehre girmişler. Sabahla beraber de, şehrin kapılarını, dışarıda bekleyen orduya açmışlar. Büyük ve kanlı bir çarpışmadan sonra, şehri ele geçirmişler. Bu savaşta yalnız yirmi yedi şehit vermişler. Savaşa savaşa İç Kale'ye geldikleri zaman, hükümdar Maria'nın yakınları ve hazinesiyle beraber gizli bir geçitten kaçıp gittiğini görmüşler. Bu geçit, bugüne kadar hâlâ bulunamamış.

Silvan Beylerinden Süleymanîler: Akkoyunlular ile Safevîler arasındaki çarpışmalar sırasında, Silvan Beyliği bir türedi ailenin eline geçmiş. "Süleymanî Boyu"

denilen bu ailenin kökü, Emeviler'den Eşek Mervan'a dayanırmış. Bu eşek Mervan, çocukluğunda bir gün okuldan gelip, parmağını kapı halkasına sokmuş. Parmağı orada şişmiş ve çıkaramamış. Fakat Mervan akıllanmamış. Bir zaman sonra parmağını yine bir başka halkaya sokmuş ve yine parmak şişmiş. Buna çok kızan babası "And içerim ki, sen eşeksin" demiş. O günden sonra da Mervan, "Eşek Mervan" ünvanını almış.

Diyarbakır Kalesi: Hz. Yunus Musul'a yerleşip, o ülkenin halkını dine davet etmiş. Fakat kendisine hiç inanan olmamış. O da Musul'un halkına beddua edip oradan ayrılmış ve gelip Diyarbakır'a yerleşmiş. Diyarbakır halkı ona inanmış. Yunus Nebi de onlara "İliniz mamur, halkınız her zaman sevinçli olup, bütün çoluk çocuğunuz asil ve olgun olalar" diye hayır-dua ederek, Nefs Kayası denilen bir mağaraya yerleşip, orada yedi yıl oturmuş. O sırada Diyarbakır'da Amalak kızlarından olan, güzel bir kız hükümdarmış. Hz. Yunus'un önerisiyle Diyarbakır Kalesi'ni siyah granit taşlardan yaptırmış. Acem tarihçileri bu nedenle buraya Diyâr-ı Bekir -Kız Şehri- demişler. Rum tarihçileri ise, dört duvarı siyah taştan olduğu için "Kara Amid" demişler.

Ben ü Sen Surları: Diyarbakır surlarında bulunan Evli Beden Burcu'nu, Melik Salih adına, H. 605'te Mimar İbrahim, Yedi Kardeş Burcu'nu da oğlu mimar Yahya yapmışlar. Burçların yapımı bitene kadar baba oğul hiç görüşmemişler. İşlerini aynı anda bitirmişler ve birbirlerine haber vermek için giderlerken yolda karşılaşmışlar. Önce babanın yaptığı burç gezilmiş, çok güzelmış. Sonra da oğlununki gezilmiş. O da çok güzelmış. Bunun üzerine baba oğluna "Biz en güzel eserlerimizi yaptık, artık daha güzelini yapamayız" demiş ve oğlunun elinden tutarak, birlikte kendilerini aşağıya atıp ölmüşler. O günden sonra, bu iki burç arasında kalan surlara Ben ü Sen surları denmiş.

Silvan Surları: Biri kız, biri erkek iki kardeşten erkek olanı Diyarbakır surlarını, kız olanı da Silvan surlarını yapmış. Kızın adı "Miya" imiş. Ona Silvan kızı anlamında "Miya Fakirin" demişler. Silvana'da onun adını vermişler. Diyarbakır surlarını yapan usta "Diyarbakır surları, dünya durdukça dursun, hiç yıkılmasın" diye dua etmiş. Silvan surlarını yapan ise böyle bir dua etmemiş. Bu nedenle Diyarbakır surları sağlam kaldığı halde Silvan surları yıkılmış.

Uğurlu Ev: Lice'de kirleri çer-çöp dolu bir ev varmış. Herkesin söylemesine rağmen evin hanımı, oranın cinlerin yuvası olduğunu söyler ve hiç temizlemezmiş. Bundan memnun olan cinler de ev sahibi kadını ödüllendirerek o evin

bereketini arttırmışlar. Evdeki hiçbir şey eksilmez, her şey bollaşır, artarmış. Bu ev Lice depreminde yıkılmış.

Deve Hamamı: Mardin Kapı Sementi'nde büyük bir hamamdır. Bir gün bir deve bu hamama girmiş ve bir daha çıkamamış ve orada kaybolmuş. Bu hamamda yıkanmak, yıkananlara uğur ve sağlık getirirmiş. Bu nedenle eskiden, özellikle "Gelin Hamamı" törenleri burada yapılmış. Kapısından girerken salavat getirilirmiş. Bu hamam, günümüzde de, kadınlar hamamı olarak kullanılmaktadır.

F-TABIATLA İLGİLİ EFSANELER:

Kız Taşı: Bir beyin kızı, yoksul bir gence âşık olmuş. Fakat Bey, kızını bütün ricalara, yalvarmalara rağmen, bu gence vermemiş. Delikanlı kızı kaçırmış. Bey arkalarından silahlı adamlarını göndermiş. Dicle kenarındaki Güleser Köyü'nde, Beyin adamları kızla-oğlana yetişmişler. Kız Allah'a dua edip, babasının adamlarının eline düşmektense, kendilerini orada taş etmesini dilemiş. Kız, oğlan ve beyin adamları hepsi orada taş olmuşlar.

Hız. Ali Dağı: Hız. Ali'nin atı ön ayaklarını batıya, arka ayaklarını da doğuya uzatarak tüm dünyayı kaplamış. Bu dağdaki ayak izleri atın batıya uzattığı ön ayaklarının izleriymiş. Ali Dağı'nda açan bir çiçeğe de "Makam Çiçeği" denir. Bu çiçek Hız. Ali'nin atının terinin damladığı yerlerde açarmış. Kutsal sayılan bu "Makam Çiçeği" toplanarak, kurutulup saklanır.

Eshab-ı Kehf Mağarası: Arabistan'daki zalim kral Dekyanus'tan kaçan altı Müslüman, Diyarbakır'a doğru gelmişler. Yolda arkalarına bir köpek takılmış. Onu kovalamışlar. Fakat köpek dile gelmiş. "Beni kovmayın, size yardımım dokunur" demiş. Bunun üzerine onun da gelmesine izin vermişler. Bu köpeğin adı "Emilhan" imiş. Rakım Dağı'ndaki bu mağaraya gelip saklanmışlar. Derin bir uykuya dalmışlar. Üç yüz altmış yıl sonra uyanmışlar. Yanlarındaki köpek, üç yüz altmış defa tüy değiştirmiş. Diğer aylar uyudukları için, her yıl mayıs ayında, bu mağara ziyaret edilir. Çocuğu olmayan kadınlar ve başka dileği olanlar dilek dileyip, adak adarlar.

Dicle Nehri: Dicle Nehri Allah'a giden yolmuş. Bu nedenle Kurban Bayramı akşamları, Kırklar Dağı Eteği'ndeki Ongözlü Köprü'den insanlar, Dicle'ye yazılı dilekçeler atarlar. Bu dilekçelerle çocuğu olmayanlar çocuk, hastalar şifa, sevgililer de sevdiklerini isterler. Dicle Nehri bu dilekçeleri, Allah'a ulaştırırmış.

Çıplak Pınarı: İki yılan bu pınarın başına gelmişler. Yılanlardan birisi yaralıymış. Acıdan kıvranıyor, kendini oradan oraya atıyormuş. Diğer yılan diliyle, bu pınarın suyundan alıp, onun yaralarına sürmüş. Yaralar iyileşmiş ve yılan da sakinleşmiş. O günden sonra, kapanmayan yarası olanlar, romatizmalılar, saralılar bu pınarın suyuyla yıkanarak iyileşirlermiş.

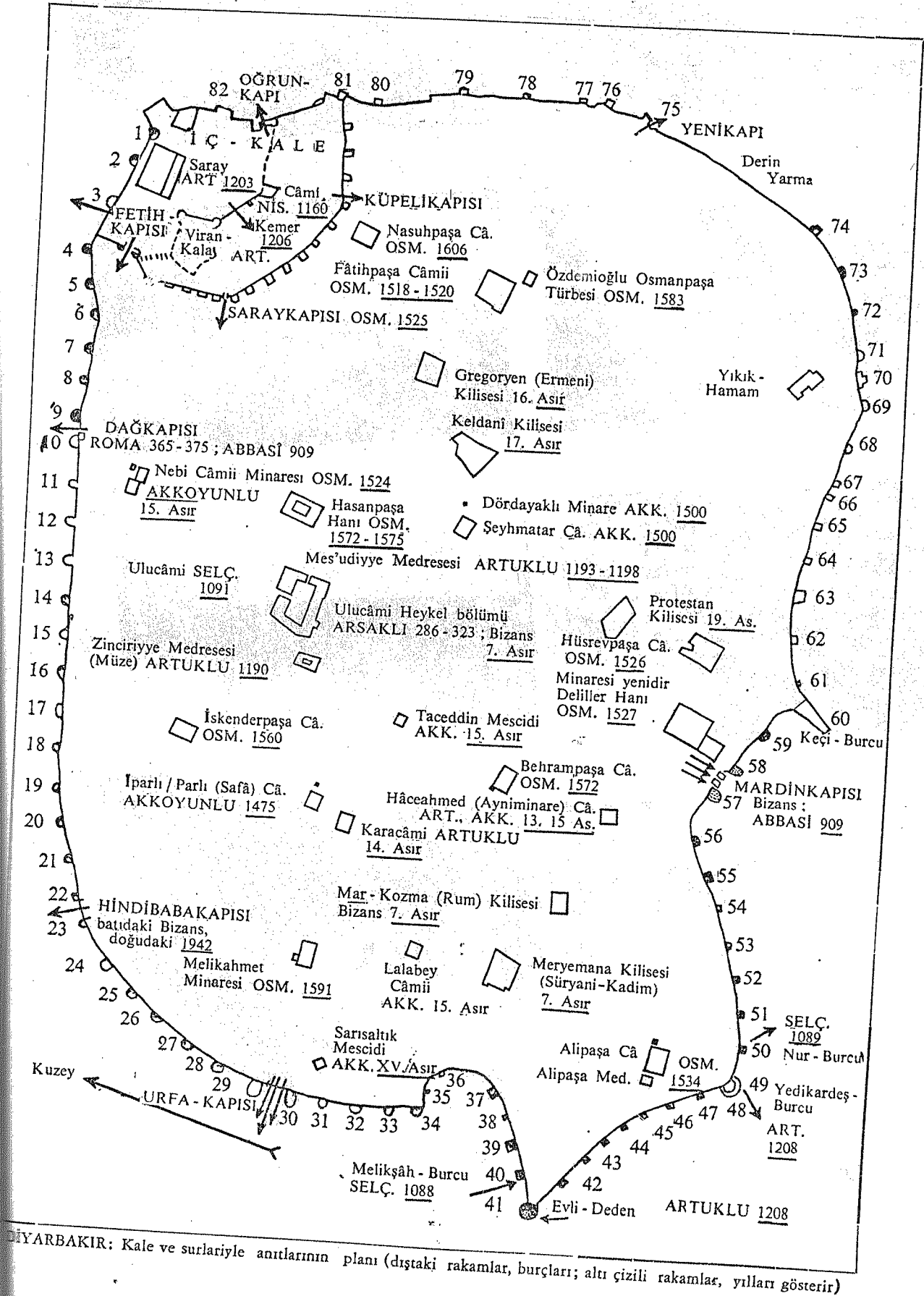
G- AŞK ÜZERİNE EFSANELER

Suzan (Suzi) ve Kırklardağı: Diyarbakır'ın güney batısında, Dicle Nehri kenarında, Kırklardağı vardır. Bu Kırklardağı'nın arkasında da Kırklar Ziyareti vardır. Çocuğu olmayanlar, buraya gelip dilek dilerler. Bir Süryani zengin ailenin de hiç çocukları olmuyormuş. Kadın, Kırklar Ziyareti'ne gelip dilek dilemiş, adak adamış. Bir kızı olmuş. Adını Suzi koymuşlar. Her yıl doğum gününde, annesi onu süsler, giydirir ve Kırklar'a götürerek, bir kurban kestirirmiş. Suzan böylesine bir nazarla büyüyüp, güzel bir genç kız olmuş. Müslüman komşularının oğlu Adil'le, birbirlerine aşık olmuşlar. Yine bir doğum yıl dönümünde, annesi Suzi'yi hizmetçilerle beraber kurbanını kesmek üzere Kırklar Ziyareti'ne göndermiş. Arkalarından habersizce Adil'de gelmiş. Hizmetçilerin kurban kesme telaşından yararlanan Suzi, Adil'le beraber, dağın arkasına dolanmışlar ve orada sevişmişler. Kırklar Ziyareti bu beraberliği bağışlamamış ve ziyaret Suzi'yi çarpmış. Kız Ongözlü Köprü'nün orada, Dicle'de boğularak ölmüş. Suzi'nin ölümünden sonra Adil de aklını yitirmiş.

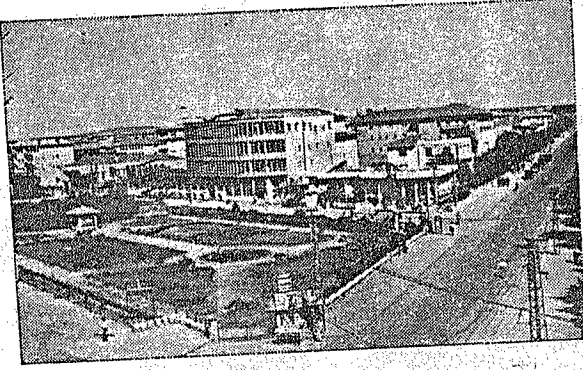
Hasan ile Asiye: Murat Suyu'nun iki yakasında karşılıklı iki köy varmış. Bu köylerden birinde zengin bir ağanın kızı olan Asiye ile diğerlerinde yoksul bir evin oğlu olan Hasan yaşarmış. Hasan bir gün karşı köye geçmiş ve Asiye'yi görmüş. Birbirlerine âşık olmuşlar. Fakat, zengin ağanın, kızını yoksul Hasan'a vermesi imkânsızmış. Araya giren köyün yaşlıları da ağayı razı edemezlermiş. Bu durum yıllarca sürmüş. Su azken, Hasan yüzerek, gizlice karşı köye geçer ve Asiye ile buluşurlarmış. Fakat sular azınca, bulaşamazlar ve karşı kıyıda türkülerle birbirlerine

seslenirlermiş. Asiye ile Hasan birlikte kaçarak Diyarbakır'a gelmişler ve zengin bir eve hizmetkar olmuşlar. Asiye'nin ağabeyi ve adamları da izlerini sürüp Diyarbakır'a gelmişler. Bir gün Hasan, çarşıda bunları görmüş, eve dönüp Asiye'ye haber vermiş. Acele ile oradan uzaklaşmışlar. Çok yoruldukları için Gamiş Çeşmesi'nden birbirlerine elleriyle su içirirlerken, ağanın adamları onları oracıkta öldürmüş. Kanları çeşmenin suyuna karışmış.

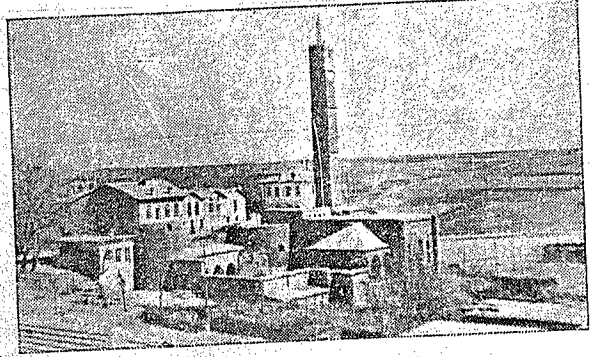
DİYARBAKIR İLE İLGİLİ RESİMLER

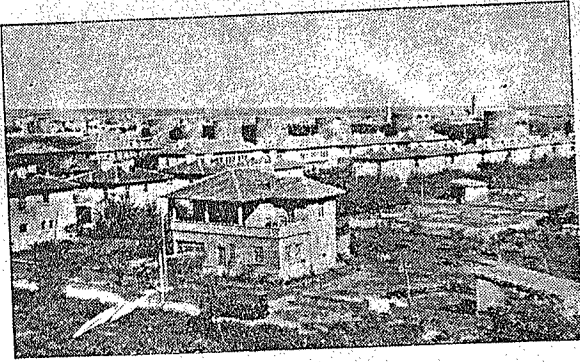
DİYARBAKIR: Kale ve surlarıyla anıtlarının planı (dıştaki rakamlar, burçları; altı çizili rakamlar, yılları gösterir)

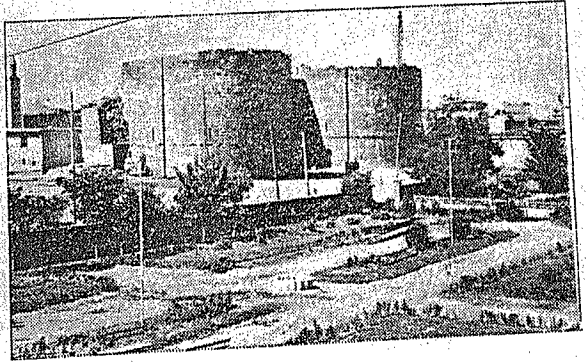
1

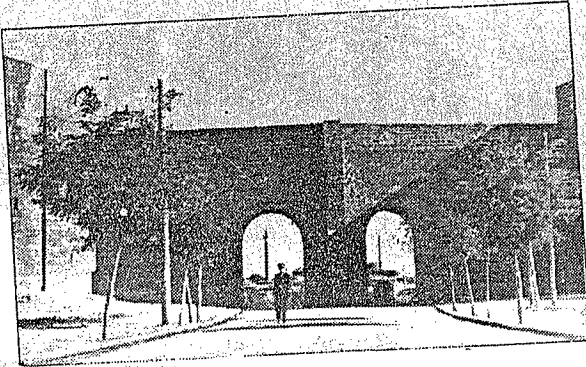
2

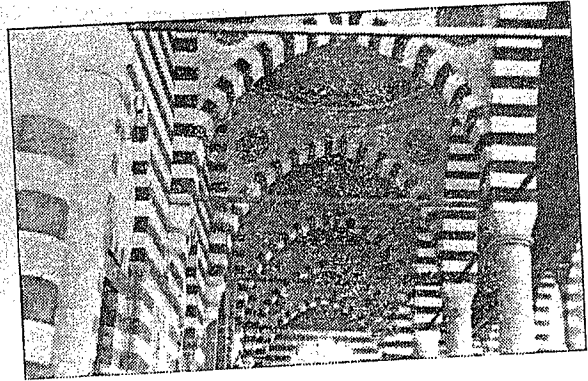
3

4

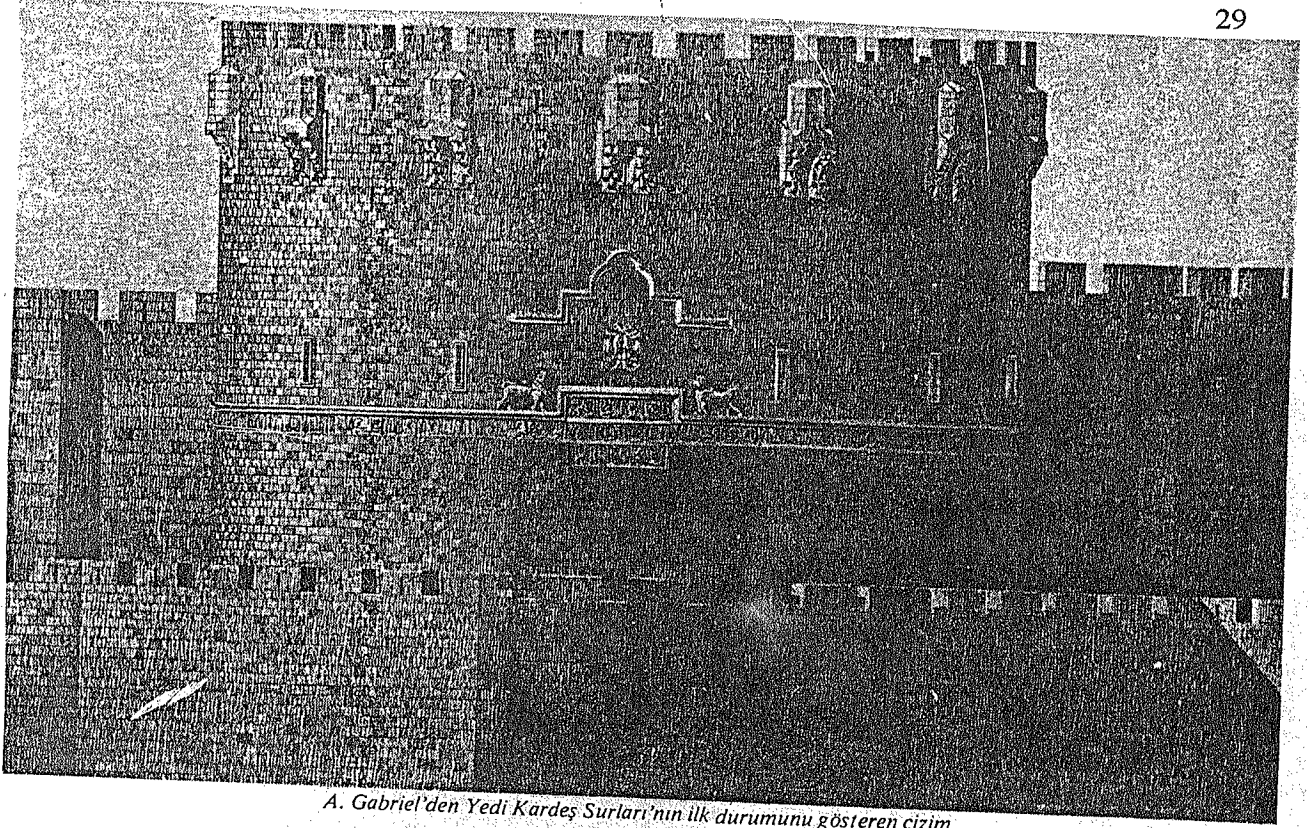

5

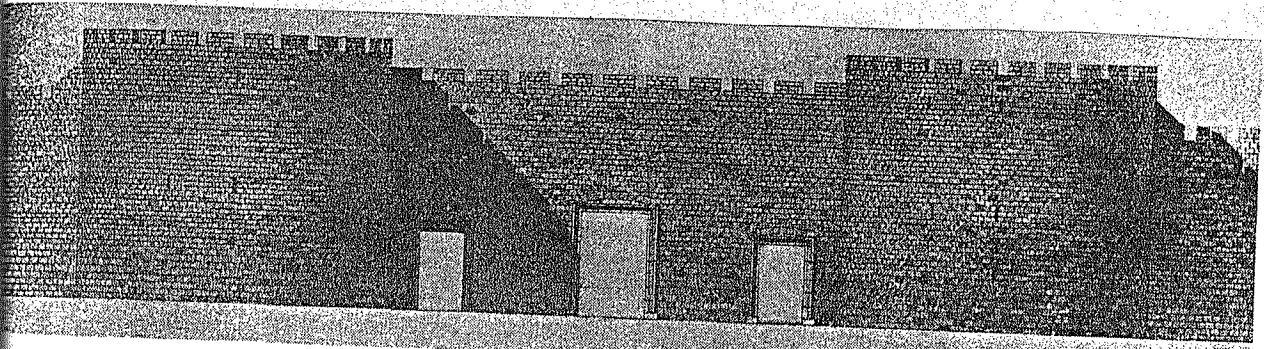

6

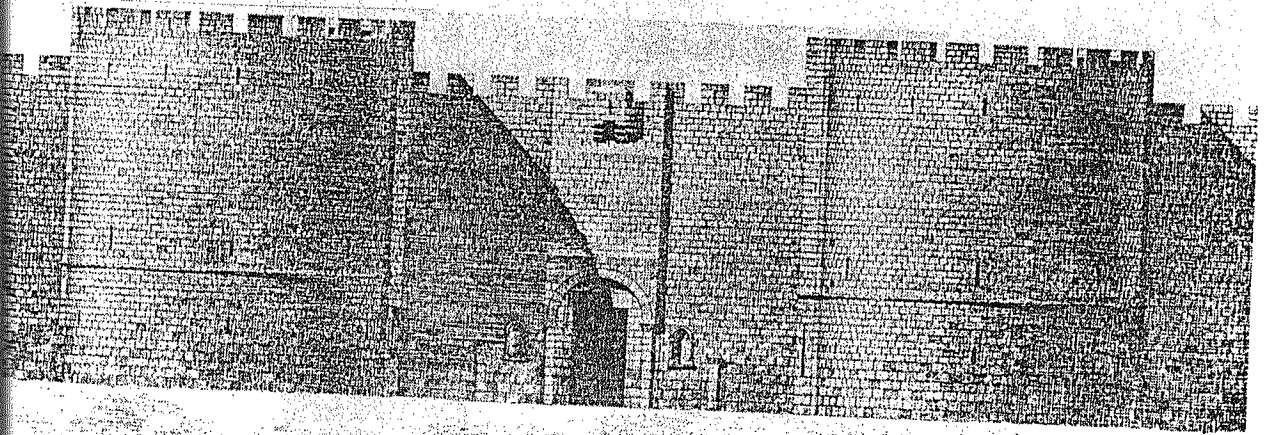
DİYARBAKIR

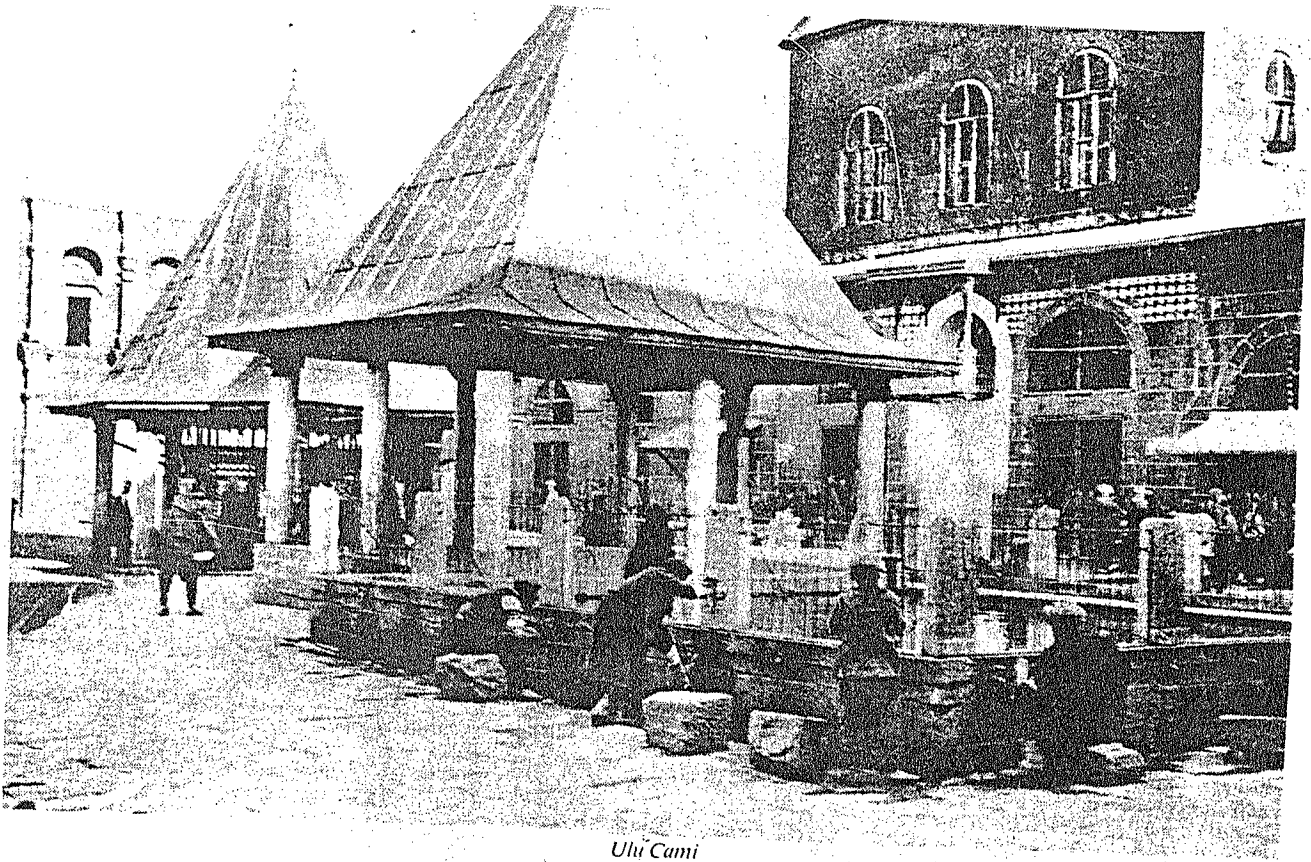
A. Gabriel'den Yedi Kardeş Surları'nın ilk durumunu gösteren çizim

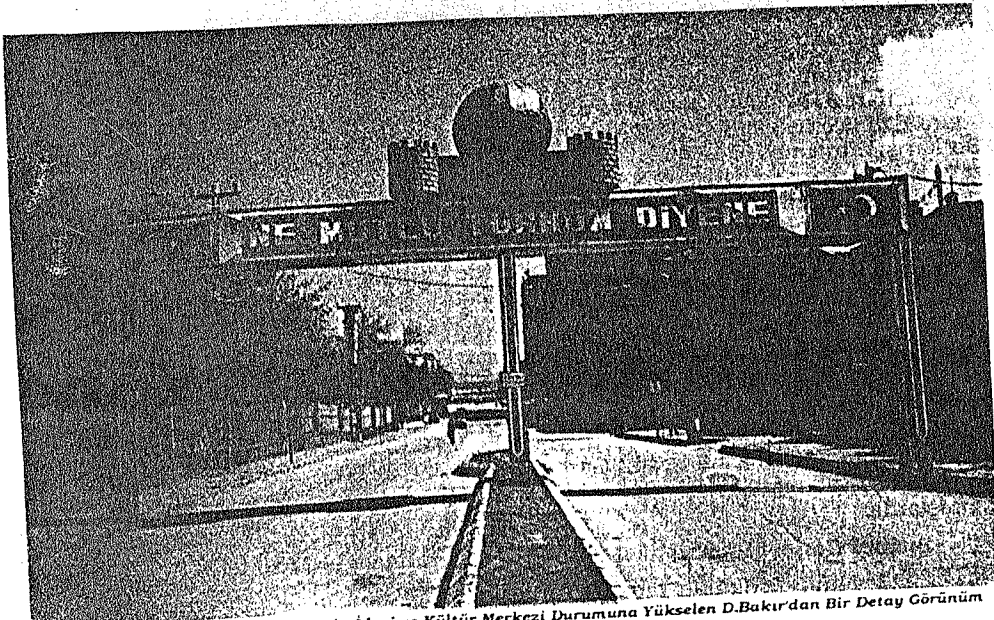
A. Gabriel'in albümünden Urfa Kapısı

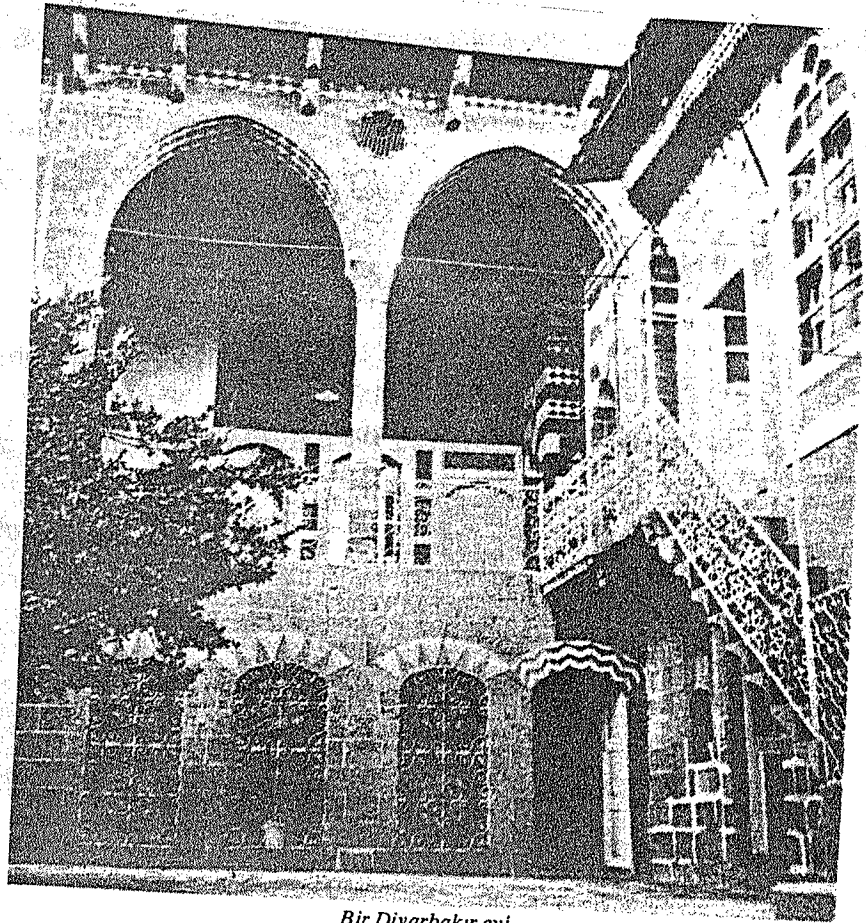
A. Gabriel'in albümünden Harput Kapısı

Ulu Cami

Cumhuriyetle Birlikte Yeniden Bölgenin İdari ve Kültür Merkezi Durumuna Yükselen D.Bakır'dan Bir Detay Görünüm

Bir Diyarbakır evi

KAYNAKÇA

- 1-Büyük Larousse Sözlüğü ve Ansiklopedisi, Cilt 7, 1993.
- 2-Güneydoğu Bölgesi, I. Genel Müfettişliği'nce Hazırlanmıştır, 1939.
- 3-Helimoğlu, Muhsine Yavuz, **Diyarbakır Efsaneleri**, Doruk Yayınları, 2. Cilt, Ocak 1993.
- 4-İkibine Beş Kala, Diyarbakır Valiliği'nce Hazırlanmıştır, Diyarbakır 1995.
- 5-Türk Ansiklopedisi, Cilt 13, 1996.
- 6-Yılmazçelik, İbrahim, **XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır**, 1995.
- 7-Yurt Ansiklopedisi, Cilt 14, 1982.